

I. Ünite : SOSYOLOJİYE GİRİŞ:

SOSYOLOJİNİN ALANI ve YÖNTEMLERİ

A. SOSYOLOJİNİN ALANI

1- Sosyolojinin Konusu ve Tanımı

İnsan, yaşamının her döneminde diğer insanlara ihtiyaç duyan bir canlı olduğu için toplum yaşamı, insanlık tarihi kadar geçmişe dayanmaktadır. Düşünce tarihi boyunca birçok filozof, toplum yaşamını ele almışsa da toplumsallığı bugünkü biçimiyle ele alan ilk kişi İbn-i Haldun'dur. İbn-i Haldun, özellikle "Mukaddime" adlı kitabında toplumları Göçebe (Bedevi) Toplum ve Yerleşik (Hadari) Toplum olarak ikiye ayırmıştır. Ancak Sosyolojinin felsefeden bağımsızlaşarak kendi başına bir alan olması Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi'nin sonuçları üzerine 19. yy.'ın başlarına rastlar.

Fransız Saint Simon, sosyolojiden 19. yy.'daki olayları açıklamak için yararlanmıştır; yine bir Fransız, Auguste Comte ise 1839 yılında yazdığı kitapta ilk defa "Sosyoloji" terimini kullanmıştır. Sosyoloji, "society" (toplum/topluluk) ve "logy" (loji/bilim) kelimelerinin birleşiminden "toplumbilimi" olarak üretilmiştir. Ama yine de sosyolojinin tanınması İngiliz Herbert Spencer tarafından sağlanmıştır. Bu yönüyle sosyoloji "en genç bilim dalı" ünvanına sahiptir.

Batı'da 19. yy.'da büyük bir kargaşa ortaya çıkmıştır. Özellikle, büyüyen kentlerde yaşayan işçilerle aristokrat kesim arasında ciddi uçurumlar oluşmaya başlamış, bu ise toplum içerisinde önemli bir hareketlilik ve değişim yaşanmasına neden olmuştur.

Sosyoloji ilk olarak bu dönemde, "toplumsal değişimi ve bu değişimin nedenlerini" açıklamaya çalışmıştır. Ancak sonraki dönemlerde, insanlar arasındaki tüm ilişki biçimlerini araştıran, bu ilişkilerin arkasında yatan nedenlerle birlikte sonrasında ortaya çıkan sonuçları konusu içerisine alan bir bilim dalı haline gelmiştir. Sosyolojinin amacı, toplumsal ilişkileri açıklayarak genel bir toplum kuramına ulaşmaktır.

Sosyolojinin Özellikleri:

- Toplum içerisinde olanı inceler; olması gerekenle ilgilenmez. Bu nedenle, kural koyan (normatif) bir alan değildir.
- Olayları neden-sonuç bağıyla birlikte inceler.
- Toplum bireylere göre değil, bir bütün olarak değerlendirir.
- Kendine özgü araştırma yöntemleri vardır. Deney yapmaz.

ÖRNEK :

Boşanmaya yol açan belirli nedenlerin sosyolojinin ilgi alanına girebilmesi için, sadece birkaç çiftin bu nedenlerle boşanmış olması yeterli değildir. Bu nedenlerin başka birçok çifti de boşanmaya yöneltmiş olması gerekir.

Bu durum dikkate alındığında, bir olgunun sosyolojinin ilgi alanı içinde yer alması aşağıdakilerden hangisine bağlıdır?

- A) İnsan ilişkilerini olumsuz yönde etkilemesine
- B) Toplumun gelişmesinde rol oynamasına
- C) Toplumun genelinde gözlenmesine
- D) Birey için önemli bir sorun olmasına
- E) Belirli normlara dayanmasına

(1996/ÖSS)

Çözüm :

Sosyoloji insanların oluşturduğu toplumun içerisindeki ilişkileri konu edinmektedir. Bu nedenle herhangi bir konunun sosyolojinin ilgi alanına girebilmesi için, insanlar arasında görülmesinin dışında toplum içerisinde de gözlenmesi gerekmektedir.

Paragrafta boşanma olayından bahsederken, bunun “olumlu ya da olumsuz yönlerine” değinilmemiştir. Bu nedenle “A” ve “D” seçenekleri geçerliliklerini yitirmektedirler. Bununla beraber “toplumun gelişimine ya da gerilemesine” yönelik bir etkisi de anlatılmamaktadır. Böylelikle “B” seçeneğini de eleyebiliriz. Ayrıca “E” seçeneğinde denildiği gibi “boşanma”, genelde, hukuk kurallarına dayanıyor olsa da paragrafta kurallarla (normlarla) ilgili bir bilgi verilmemiştir. Ancak, “birkaç çiftin” değil, “birçok çiftin” boşanmış olması durumunda sosyolojiye bir çalışma alanı doğacağı belirtilmektedir. Bu nedenle denilebilir ki, sosyoloji, toplumun genelinde görülen olguları konu edinir.

Bundan dolayı yanıt: C’ dir.

2- Toplumun Tanımı

İnsanlar niçin bir arada yaşamak zorundadır? Toplumun ne tür işlevleri vardır? Şimdi, bir arada yaşamamanın nedenlerini ve bunun doğurduğu sonuçları görelim;

İnsanların bir arada yaşama zorunluluğunun iki temel nedeni vardır; Birincisi insan bütün ihtiyaçlarını doğadan tek başına gideremez. **İnsan biyolojik bir varlıktır.** Bu anlamıyla, doğada yaşayan canlılar gibi açık, susuzluk vb. güdülerini gidermeye çalışır. Biyolojik bir varlık olarak insan, doğal yaşam alanının bir parçasıdır. Doğal yaşam alanının bir parçası olmak, insanın doğayla ilişki kurmasını gerektirmiştir. Bundan da insan - doğa ilişkisi ortaya çıkar.

Biliniyor ki insan, ihtiyaçlarını gidermek için öteki insanlarla iş birliği yapmak zorundadır. İnsanın tek başına doğanın güçlükleriyle baş edememesi insanların güçlerini birleştirmelerini zorunlu kılmıştır. Bu yüzden, insanların ilk kez bira araya gelişi doğaya karşı gerçekleşmiştir.

İkincisi ise insan psikolojik nedenlerle toplum halinde yaşama ihtiyacı duyar. Sevgi, paylaşma, üretim gibi ihtiyaçlarını toplum halinde yaşayarak giderir. Bu anlamda **insan toplumsal bir varlıktır.** 14. yy. da yaşayan Arap düşünürü **İbni Haldun** (1332-3406) şu sözleriyle toplumsal yaşamın zorunlu olduğunu açıkça göstermiştir; " İnsan yaşamak için yaşama gereçlerini sağlaması gerekmektedir. Bu gerekleri tek başına sağlayamaz. Bir buğday tanesinin un olabilmesi çeşitli hüner ve zanaat gerektirir. Üretim, üretimde yer alan kişilerin bir araya gelmesiyle olur. Korunmak da öyle. Toplumsal yaşayış insanlar için zorunludur." Gerçektende insanoğlu varlığını sürdürebilmek için bir arada yaşamamanın zorunluluğunu anlamış, bu ise toplumsal yaşam alanını doğurmuştur.

Toplumsal yaşam, insanları diğer canlılardan ayırır. Çünkü bir arada yaşamayla beraber, sembolik birtakım araçların, örneğin dilin kullanılması başlamış, bir takım ilişkiler, gruplar, kurumlar, örgütlenmeler ortaya çıkmıştır. O halde toplum, insanların doğayla ve kendi aralarındaki ilişkilerinin bir bütünüdür.

İnsanın toplumsal bir varlık olmasını sağlayan etken toplumsallaşma (sosyalleşme) dir. Toplumsallaşma bireylerin farklı sosyal gruplar içerisinde (aile, arkadaş, okul gibi) yer alarak etkileşime girmesi gerçekleşir. Toplu halde yaşayan insanlar arasında fiziki yakınlık olmasına rağmen her zaman toplumsal ilişki ve etkileşim olmaz.

Toplumu oluşturan bireyler arasında, sosyal nitelikli bir ilişki yoksa o sosyal bir grup değildir; ya toplumsal yığın (kalabalık) ya da toplumsal kategoridir. Toplumsal yığın kategori ve toplumsal grup kavramları birbirlerinden farklı anlamlara sahiptir.

TOPLUM OLABİLMENİN KOŞULLARI

- Belli bir toprak parçası (yurt) üzerinde yaşama,
- Bireylerin birlikte yaşama isteği tartışması,
- Bireyler arasında ortak çıkarların varlığı,
- Ortak çıkarla etrafında işbirliği yapılması,
- Değişmeye rağmen süreklilik göstermesi,
- Ortak bir kültür sahip olma.

Buraya kadar anlatılanlardan yola çıkarak *toplumu*, doğada gereksinimleri karşılamak için etkileşim içine giren, ortak bir toprak parçası üzerinde birlikte yaşayıp ortak bir kültürü paylaşan çok sayıdaki insanın oluşturduğu bir birliktelik olarak tanımlayabiliriz.

B. SOSYOLOJİNİN DİĞER BİLİMLERLE İLİŞKİSİ

İnsan topluluklarıyla ilgilenen sosyoloji, birçok bilim dalı ile beraber çalışma yürütmektedir. Beraber çalıştığı bilim dallarıyla ilişkisi şöyledir:

- 1- *Sosyoloji - Tarih*: Geçmişte yaşamış insan toplulukları hakkında bilgi edinir.
- 2- *Sosyoloji - Psikoloji*: Toplumun bireye, bireyin de topluma etkilerini inceler. Bu alandan “Sosyal Psikoloji” ortaya çıkar.
- 3- *Sosyoloji - Antropoloji*: Toplumların gelişimini ve kültürel özelliklerini inceler.
- 4- *Sosyoloji - Hukuk*: Hukuk kurallarının toplumsal işlevlerini ve kuralların topluma uygunluğunu inceler
- 5- *Sosyoloji - Ekonomi*: Ekonomik olaylar ve toplumsal olaylar arasındaki etkileşimi inceler.
- 6- *Sosyoloji - Siyaset Bilimi*: Toplumların yönetim biçimlerini inceler.
- 7- *Sosyoloji - Coğrafya*: Toplumun yaşadığı bölgenin coğrafi özelliklerinin toplumun yaşayışına etkilerini inceler.

ÖRNEK :

Anadolu kadını;

- Evlilik çağına gelmişse “gül oyası”,
- Nişanlı ya da evliyse “karanfil oyası”,
- Sevdiğinden ayrı, üzüntülü ya da yalnızsa “nergis oyası” ,
- Kocasından hoşnut değilse “biber oyası” takar.

Görüldüğü gibi, Anadolu kadını “oya”yı yalnızca süslenmek amacıyla kullanmamaktadır. Oya'nın bu parçada sözü edilen toplumsal işlevi aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Duygu, düşünce ve sorunların dile getirilmesine yardımcı olma
- B) Toplumsal olayları denetim altında tutma
- C) Deneyimleri sonraki kuşaklara aktarma
- D) Toplumdaki dayanışmayı yaygınlaştırma
- E) Bireylerin gelenek ve göreneklere bağlılığını sağlama

(1993/ÖSS)

Çözüm :

Toplum, aynı zamanda toplumsal ilişkiler bütünüdür. Bu yönüyle toplum denildiği zaman, gelenek, görenek, sanat, teknoloji... girmektedir. Paragrafta Anadolu kadının takmış olduğu bir eşyanın kullanım amacı, insan ilişkileri çerçevesinde açıklanmıştır. Kadın, istek, duygu ve şikâyetlerini kullandığı eşyanın desenleriyle anlatmaya çalışmaktadır. Bunun dışında duygusunu dahi açık biçimde ortaya koyamayan kadının “toplumsal olayları denetim altına almaya” ya da “dayanışmayı yaygınlaştırmaya” çalıştığını söyleyemeyiz. Ayrıca burada oya, bir eğitim aracı da değildir. Bu nedenle “deneyimleri sonraki kuşaklara aktarma amacı olarak” da görülemez. Kadın, duygusunu ifade ederken “gelenek ve göreneklerine bağlı” kalmışsa da paragrafın temel vurgusu duygunun dile getirilmesidir.

Bu sebeplerden yanıt: A’ dır.

C. SOSYOLOJİDE YÖNTEM ve ARAŞTIRMA TEKNİKLERİ

Sosyoloji, toplumsal olayları bilimsel bir disiplinle inceler. Tarafsız, düzenli ve en doğru bilgiye ulaşmak için çeşitli yöntemler kullanır. Yöntem, doğru bilgi elde etme sürecinde sosyolojinin kullandığı kurallar ve araçlar bütünüdür.

1- Sosyolojik Yöntemler

a. *Toplumsal olay ve olguları araştırır ve belirler.*

- Olay: Bir toplumda gelişen tek tek durumlardır. Tekildir ve somut olarak yaşanmıştır. Örneğin: 1789 Fransız İhtilali, Kurtuluş Savaşı, I. Dünya Savaşı, Ali’nin doğumu, Ayşe’nin okula gitmesi...

- Olgular: Olaylardan yola çıkılarak ulaşılan genellemelerdir. Tümel ve soyuttur. Örneğin: İhtilal, savaş, doğum, eğitim...

b. *Olaylar arasında neden-sonuç bağı kurar.*

c. *Ulaştığı bilgilerden toplumların tümü için geçerli genellemelere ulaşmaya çalışır.*

Bunu yapmak için sosyoloji üç ayrı yöntem kullanır:

- Tümevarım: Tek tek olayların bilgisinden genel bir bilgiye ulaşma.
- Tümdengelim: Genel bilgiden hareketle yaşanmış olan tek tek olayları anlamlandırma.
- Birleştirici Yöntem: Herhangi bir olayı genel olarak toplumdaki soyutlamadan, aksine toplumla iç içe değerlendirerek tanımlama.

ÖRNEK :

“M.Ö. V yüzyıl Atina’sı hakkında pek çok bilgi kaynağı vardır. Ancak bunların çok büyük bir kısmı o dönemde yaşamış olan “Atinalı yurttaşlar” tarafından yazılmıştır. Bu yüzden dönemin Atina’sının bir Persliye, bir köleye ya da yerleşmiş bir Korintlî’ye nasıl görüldüğü hakkındaki bilgilerimiz pek azdır. Tarihsel belgelerin yazarları, olayları kendi görüş ve duyguları doğrultusunda değiştirmiş olabileceklerinden o dönem Atina’sının gerçek durumu yazılanlardan ve anlatılanlardan farklı olabilir.

Bu parçada sözü edilen duruma düşmemek için, günümüz olaylarını inceleyen bir tarihçi nasıl bir yol izlemelidir?

- A) Belgelerdeki eksiklikleri yorum yaparak tamamlamalıdır.
- B) Yalnız yabancı gözlemcilere dayanan belgelerden yararlanmalıdır.
- C) İlk elden yazılmış belgelerden yararlanmalıdır.
- D) Değişik kaynaklara dayalı belgelerden yararlanmalıdır.
- E) Yalnız resmi kaynakları kullanmalıdır.

(1983/ÖSS)

Çözüm :

Paragrafta anlatılana göre Antik Yunan dönemiyle ilgili olarak elde edilen bilgiler bize geçek olayları göstermekten uzaktır. Bunun nedeni bu dönemdeki belgeleri “Atinalı yurttaşların” hazırlamış olmalarıdır. Bu yüzden elimizdeki bilgilerin öznel olacağı vurgulanmış, bize bir bu dönemdeki bilgilere güven duymamız önerilmiştir. Ancak soruda “günümüz olaylarını” inceleyen bir tarihçinin ne yapması gerektiği sorulmuştur.

Dikkat edilmesi gereken nokta, sorunun doğru anlaşılmasıdır. Eğer, soruyu “tarihçinin Antik Yunan’daki, bu olumsuz durumu düzeltmek için yapması gereken nedir?” şeklinde anlayacak olursak “A” seçeneği bizi yanıltabilecektir. Çünkü bu dönemde başka kaynak olmadığı için yorum yapmaktan başka çare kalmamaktadır.

Oysa “günümüz” olaylarının incelenmesi sırasında değişik kaynaklar da bulunmaktadır. Bu sebepten, “ilk elden bilgilere ulaşmak” önemli olsa da yeterli değildir. Tıpkı ne “sadece resmi kaynakların” ne de “sadece yabancı kaynakların” yeterli olmaması gibi. Tarihçi elindeki kaynak bolluğunu iyi kullanmalı ve “değişik kaynaklardan yararlanmalıdır.”

Yanıt: D’dir.

2- Sosyolojik Araştırmalarda Veri Toplama Teknikleri

a. Gözlem

İnsanlar arasındaki sosyal ilişki ve olguları yerinde izlemek ve incelemektir. İki türlü gözlem vardır:

- Doğal Gözlem: Araştırılan konunun kendi doğal ortamında ve araştırmacının müdahalesi olmaksızın incelenmesidir.

Uyarı: Doğal gözlemde, araştırmacının toplumsal olayların karmaşıklığından dolayı tam ve net bilgi elde etmesi mümkün olmayabilir.

- Katılımlı Gözlem: Araştırmacının araştırdığı gruba dahil olarak olayları daha yakından izlemesidir.

Uyarı: Katılımlı gözlemde araştırmacının doğrudan grubun içerisinde olması objektifliğini bozabilmektedir. Bu durumda nesnel bir değerlendirme mümkün olmayabilir.

b. Anket

Belirli bir konuda kişilerin ve toplumların eğilimlerini ve düşüncelerini öğrenmek için, uzmanlarca hazırlanmış soruların kişiler tarafından verilmiş yanıtlarının yorumlanmasıdır. Bilgisine ulaşılmak istenen toplumdaki kişi sayısının fazla olması, ekonomik ve zamansal sorunlar doğuracağından anketler, toplumun genelini yansıtacağı düşünülen belli bir “örneklem” grubu üzerinde yapılır.

c. Monografi

Özel bir toplumsal olayı incelemek için aynı türden gruplar üzerinde yapılan yoğunlaştırılmış ve derinlemesine incelemelerdir. Örneğin: Aile, köy ve mahalle monografileri gibi.

d. İstatistik

Diğer tekniklerle elde edilen sayısal verilerin daha kolay yorumlanmasını sağlamak için bilgilerin tablolarda gösterilmesidir.

e. Sosyometri

Bir gruptaki kişilerin aralarındaki tüm ilişkilerini çözümlenmeye çalışan ve bu amaçla uzaklık-yakınlık, grup-alt grup ilişkisini ölçen bir çalışma biçimidir.

ÖRNEK :

“Toplumsal ilerleme” kavramı, ilerleme sözcüğünden dolayı, “daha iyiye gidiş” anlamını içermektedir. Bu yüzden toplumsal değişme, “toplumsal ilerleme” olarak adlandırılmamalıdır. Bu yargı, Durkheim’in sosyolojik araştırmalarla ilgili hangi ilkesine uygun düşmektedir?

- A) Toplumsal bir olayın nedeni, yine bir toplumsal olayda aranmalıdır.
- B) Bir toplumsal olayın normal olup olmadığını anlamak için genel olup olmadığına bakılmalıdır.
- C) Toplumsal olaylar incelenirken bu olayların değişmeyen yönleri üzerinde durulmalıdır.
- D) Her türlü toplumsal olayın kökeni demografik olaylarda aranmalıdır.
- E) Toplumsal olaylar değer yargılarından sıyrılarak incelenmelidir.

(1992/ÖYS)

Çözüm :

Bilimsel araştırmalarda temel amaç, konu edilen varlığın elde edilen bilgisini olduğu gibi vermektir. Bu açıdan bilimi mahkemeye delil sunan dedektiflere benzetebiliriz. Bilim bilgiyi sunarken, bu bilginin nasıl yorumlanacağı konusuna karışmaz. Çünkü bilim adamının bilgiyi yorumladığı durumlarda, bir süre sonra “bilgi elde etme” amacından uzaklaştığı gözlenmiştir. Bu nedenle yoruma dayalı ifadeler bilime ters düşmektedir

“Daha iyiye gidiş” ifadesi, içerisinde “iyi-kötü” yorumunu barındırmaktadır. Seçeneklerde, bilim adamının nesnel tavrı ile ilgili kural, “değer yargılarından sıyrılarak inceleme” ifadesiyle “D” seçeneğinde görülmektedir. Diğer seçeneklerde zaten sosyolojinin kuralı durumundaki bilgiler verilse de “nesnellik” özelliğine dair bilgi bulunmamaktadır.

Bu nedenle yanıt: E’ dir.

ÖRNEK :

Kentteki insan davranışları üzerinde araştırma yapan bir sosyologun, tüm bireylere ulaşip onlarla konuşması mümkün değildir. Bu nedenle, araştırma kapsamına giren bireylerin tümü üzerinde değil, bunlardan belli bir yöntemle seçilen bir kısmı üzerinde inceleme yapılır.

Bu parçada, araştırma ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisinin gerekliliği üzerinde durulmaktadır?

- A) Genellemelere varma
- B) Verileri analiz etme
- C) Varsayım (hipotez) oluşturma
- D) Örneklem alma
- E) Problemi tanımlama

(1994/ÖYS)

Çözüm :

Toplumla ilgilenen sosyolojinin önündeki en ciddi engel, maliyet ve zaman sorunlarından dolayı toplumdaki tüm bireylerle görüşme yapamamasıdır. Bu sorunu aşabilmek için sosyoloji anket tekniği içerisinde bir kolaylık geliştirmiştir. Buna göre toplumsal yapının benzeri özelliklerini taşıyan insanlardan yine toplumda bu özelliklere rastlanan oranlarda kişi sayısı ile örnek bir grup oluşturulur. Böylelikle, oluşan grup toplumun bir minyatürü şeklinde olacaktır. Sosyolojik araştırmalar bu "Örneklem" grubu üzerinde yapılarak tüm toplum için geçerli olacak sonuçlar projeksiyon tekniğiyle elde edilir.

"A" seçeneği projeksiyon tekniğindeki genellemeleri ifade etmektedir. Oysa, paragrafın vurgusu öncelikle "Örneklem grubuna" dairdir.

Bu nedenle yanıt: D' dir.

ÖRNEK :

Atatürk, Anadolu insanının bağımsızlığına ve özgürlüğüne düşkün olduğunu, vatan sevgisini her şeyin üstünde tuttuğunu ve ülke yönetiminde karar verici güç olması gerektiğini her fırsatta vurgulayarak ve onlara sorumluluk vererek, onların Kurtuluş Savaşına katılmalarını sağlamıştır. Buna göre Atatürk, Anadolu insanının savaşa katılmasını aşağıdakilerden hangisini gerçekleştirerek sağlamıştır?

- A) Toplumun sorunlarını kendi sorunları gibi ele alarak
- B) Bireylerin davranış, tutum ve değerlerini etkileyerek
- C) Toplumdaki ortak sorunlara çözüm arayarak
- D) Engin bilgi ve deneyimlerini bireylere aktararak
- E) Toplumdaki tepkileri dikkatle izleyerek

(1995/ÖYS)

Çözüm :

Toplum içerisinde karşılaştığımız tüm ilişki biçimleri ve yapılar, insanların arasında gelişen yaklaşma ve uzaklaşmaların sonucudur. Bundan dolayı Atatürk, bunun bilincinde olarak, Anadolu halkının Kurtuluş Savaşına katılımını, halkın değer yargılarına müdahale ederek sağlamıştır. Bu dönemde halk, tıpkı şuurunu yitirmiş bir hasta insan gibi tepki verme yetisini gösteremez durumdadır. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde direnişler gösterilse de ortak bir hareket için, ortak bir bilinç gereklidir. Toplumun bir arada olmasının en önemli sebebi ortak değer yargısıdır. Atatürk de bu amaçla öncelikle halk içerisinde ortak değer yargısını yaratmayı amaçlamıştır. Bu nedenle yanıt: B' dir.